

მზარდი აღშფოთება*

აბსტრაქტი

რატომ და როდის იზრდება აღშფოთება? ეს ესე, რომელიც 2018 წლის თებერვალში ლონდონის ეკონომიკის სკოლის მიერ გამართულ ქცევითი საჯარო პოლიტიკის ლექციას ეყრდნობა, ორ შესაძლო პასუხს მიმოიხილავს. პირველი - მიუთითებს იმ სოციალური ნორმების გადახედვაზე ან შესუსტებაზე, რომლებიც ადამიანებს მოუწოდებს გამოხატონ აღშფოთება, რომელიც მანამდე ჩახშობილი იყო. მეორე - მიუთითებს იმ სოციალური ნორმების გადახედვასა და შესუსტებაზე, რომლებიც ადამიანებს მოუწოდებს, გამოხატონ ის აღშფოთება, რომელიც აქამდე არ განუცდიათ (და რომელიც ახლაც შეიძლება ჰქონდეთ ან არ ჰქონდეთ). აღშფოთების ინტენსიურობა ხშირად ყველაზე შესამჩნევი შედეგია. იგი ასევე „ნორმალიზაციის“ პროდუქტია. ადამიანები ადარებენ აშკარად აღმაშფოთებელ ქცევას იმ ქცევას, რომელიც ადრე იმავე კატეგორიაში ხვდებოდა და არ ადარებენ სხვა შემთხვევებს, რომელთაც მსჯელობის მოსალოდნელი არათანმიმდევრულობისკენ მივყავართ. ეს არგუმენტები ეხება 2017 და 2018 წლების #MeToo მოძრაობას და სქესისა და რასის (ასევე რელიგიის და ეთნიკურობის) ნიშნით დისკრიმინაციის დამხობას (და კვლავ აღზევებას და კვლავ დამხობას).

დავინყებთ ორი ამბით

1. 1980-იანი წლების ბოლოს, როდესაც კოლუმბიის სამართლის სკოლაში მიწვეული პროფესორი ვიყავი, ჩემს სამუშაო ოთახთან ახლოს, დერეფანში გავლისას შევნიშნე სამართლის სტუდენტი (ქალი), რომელიც მასზე ასაკით უფროს სამართლის პროფესორს (კაცს) ესაუბრებოდა. ჩემი გაკვირვება გამოიწვია პროფესორის ქცევამ - იგი სტუდენტის თმას ეფერებოდა. მომეჩვენა, თითქოს სტუდენტს სახეზე ოდნავ ზიზღმა გადაურბინა. წამიერი ემოცია იყო. როდესაც პროფე-

* ხელახლა გამოქვეყნებულია: Cambridge University Press ნებართვით. თავდაპირველად გამოქვეყნდა Behavioural Public Policy (2019), 3: 1, გვერდები 1-16. თარგმანი: Cambridge University Press, Behavioural Public Policy და ავტორი არ არიან პასუხისმგებელნი ან რაიმე სახით ანგარიშვალდებულნი თარგმანის სიზუსტეზე, ამ ხელახალი გამოცემის თარგმანში ნებისმიერ უზუსტობაზე, გამოტოვებაზე ან შეცდომაზე, ან აქედან წარმოშობილ შედეგებზე შესაბამისად, პასუხისმგებელია მხოლოდ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს საკონსტიტუციო სამართლის ჟურნალი. ამ სტატიაზე არ ვრცელდება ამ ჟურნალის Creative Commons Attribution (CC BY) 2.0 ლიცენზია. ეს სტატია გამოქვეყნებულია Creative Commons Attribute Non-Commercial ShareAlike 4.0 (CC-BY-NC-SA 4.0) ლიცენზიის პირობებით (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0>), რომელიც იძლევა კოპირების, დისტრიბუციის და გადაცემის უფლებას, ასევე გადაწყობის და ადაპტირების უფლებას, დათქმით, რომ ეს ხდება მხოლოდ არაკომერციული მიზნებით, ნაშრომის ორიგინალი შესაბამისად არის ციტირებული და გავრცელება ხდება იდენტური ლიცენზიით.

სორი წავიდა, სტუდენტს ვუთხარი: „სრულიად მიუღებელი ქცევა იყო, პროფესორი ასე არ უნდა მოქცეულიყო“. ქალის პასუხი მყისიერი და გულგრილი იყო: „არა უშავს, მოხუცი კაცია. მართლა არაა პრობლემა“. ოცდაათი წუთის შემდეგ ჩემი ოთახის კარზე კაკუნი გაისმა. ის სტუდენტი იყო. გაბრაზებული და აღშფოთებული იყო, ტიროდა. მითხრა, „სულ ასე იქცევა. საშინელებაა. ჩემი მეგობარი ბიჭი ფიქრობს, რომ ოფიციალური საჩივარი უნდა დავწერო, თუმცა არ მინდა ამის გაკეთება. გთხოვთ - არ მინდა ხმაურის ატეხვა. არ დაელაპარაკოთ არც მას და სხვასაც არაფერი უთხრათ.“¹

2. 2015 წელს ჩემი სამართლის სკოლის სასადილოს გავლისას აფრო-ამერიკელი სტუდენტების ჯგუფმა შემაჩერა და მკითხა, „რას ფიქრობთ გერბზე?“ წარმოდგენა არ მქონდა, რაზე საუბრობდნენ. ჩემი პირველი აზრი იყო, რომ რაღაც დაემართა სელაპს [seal - გერბი, სელაპი, მთარგმნელის შენიშვნა] და კინალამ ვკითხე, „სელაპი ხომ კარგადაა?“. თუმცა სტუდენტები მეკითხებოდნენ ჰარვადის უნივერსიტეტის სამართლის სკოლის გერბზე, რომელიც მონათმფლობელმა შექმნა. გერბი სერიოზული ადგილობრივი აღშფოთების საგნად იქცა და რასობრივ საკითხებზე სტუდენტთა საპროტესტო გამოსვლები გამოიწვია. 2016 წელს გერბი გაუქმდა.

ნაშრომის თემაა აღშფოთება, მისი ზრდა და ურთიერთკავშირი #MeToo-ს იდეასთან. კონკრეტული ჰეშთეგი 2017 წელს, ჰარვი ვაინსტაინის მხრიდან სექსუალური ძალადობის და მასთან დაკავშირებული ქცევების ფაქტების გამოქვეყნების, ასევე არაერთი საჯარო პირის მიერ სექსუალური შევიწროების ფაქტების გამომხეურების შემდეგ ფართოდ გავრცელდა. ჩემ მიერ მოთხრობილ ორივე ამბავს აქვს #MeToo-ს მახასიათებელი, თუმცა დინამიკა განსხვავებულია. მე კარგად მესმის თემის მასშტაბურობა და, ძირითადად, შემოვიფარგლები ორი შეთავაზებით, რომელთა მაგალითებიც იქნება მოთხრობილი ამბები.

პირველი შეთავაზებაა - როდესაც დაწესებული სტანდარტები ინგრევა ან ცვლილებებს განიცდის, ადამიანები საზღვრებს არღვევენ [ავტორი იყენებს unleashed, რაც ქართულად დაბმულის აშვებას, ახსნას, აწყვეტას ნიშნავს. სტატიის მიზნებისთვის ეს სიტყვა საზღვრების გარღვევად იქნება თარგმნილი - მთარგმნელის შენიშვნა], გრძნობენ თავისუფლებას, გაამჟღავნონ რისი სწამთ და რა ურჩევნიათ, მოყვენ საკუთარი გამოცდილება და ისაუბრონ და იმოქმედონ, როგორც სურთ. თუ ადამიანები აღშფოთდნენ, მათ შეუძლიათ ამის საჯაროდ თქმა. ახალი ნორმები და კანონები, რომლებიც ამკვიდრებენ ან აძლიერებენ მათ, საშუალებას იძლევა, აღმოვაჩინოთ მანამდე არსებული რწმენა, პრეფერენციები და ღირებულებები. ხალხის აღშფოთების ინტენსიურობის აღმოჩენა, თავად ამ აღშფოთების არსებობაც კი, შეიძლება ბევრი ადამიანისთვის მაინც შოკისმომგვრელი იყოს.

სხვადასხვა დროსა და სივრცეში ქალთა მოძრაობა ამის მაგალითი იყო. იგივე შეიძლება ითქვას 1960-იანი წლების სამოქალაქო უფლებების მოძრაობაზე აშშ-ში, ლგბტ პირთა უფლებების მოძრაობასა და შშმ პირთა უფლებების მოძრაობაზე. ეს მიდგომა

¹ ამ საუბრის პასუხად როგორ მოვიქცე, სხვა სიტუაციაში მოსაყოლი ამბავია.

ვრცელდება აბორტის საწინააღმდეგო მოძრაობაზეც. ხშირად, წინმსწრები შეურაცხყოფის გრძნობა აღშფოთების საფუძველია. როგორც კი ნორმები შემსუბუქდება, აღშფოთებას შეუძლია წარმოუდგენლად გავლენიანი ძალა გახდეს.

მეორე შეთავაზება, რომელიც მეორე ამბავში გამოიხატა, გულისხმობს იმ ნორმების გადახედვას, რომლებიც ჩვენს არჩევანს და ღირებულებებს აყალიბებენ, რასაც მივყავართ აღშფოთების მანამდე არარსებულ გამოხატვამდე. არავინ არღვევს საზღვრებს. ადამიანები იცვლებიან მცირედით ან დიდად. ისინი გამოხატავენ აღშფოთებას, რომელსაც შესაძლოა, სულაც არ განიცდიან - და თუ განიცდიან, ეს პირველად ხდება. მსგავსი რამ შეიძლება ითქვას თამბაქოს მოხმარების საწინააღმდეგო მოძრაობაზე, გენეტიკურად მოდიფიცირებული ორგანიზმებისადმი გამოხატულ პროტესტსა და ნაციზმის აღზევებაზე.

ახალი ან შეცვლილი ნორმები ეფექტური რომ იყოს, რასაკვირველია, ისინი უნდა მიესადაგოს მანამდე არსებულ არჩევანს ან ღირებულებებს. ეს განსაკუთრებით მართებულია მეორე ამბისთვის. ჰარვარდის სამართლის სკოლის გერბის მიმართ აღშფოთება დაკავშირებული იყო რასასა და რასიზმთან დაკავშირებულ მანამდე არსებულ განსჯასთან. ერთადერთი საკითხია, რომ ადამიანები მიდიან (კონკრეტულ ან ზოგად) განსჯამდე, რომელიც მანამდე არ ჰქონიათ და რომლის შეზღუდვის საშუალება არ მისცემიათ (2014 წლამდე ჰარვარდის სამართლის სკოლის გერბს თითქმის არავინ განიხილავდა).

ადამიანების მიერ საზღვრების რღვევის [„აშვების“ - მთ. შენიშვნა] ფენომენთან დაკავშირებით უნდა ითქვას: როდესაც დადგენილი წესები მოქმედებს, ადამიანები საკუთარ არჩევანს, ღირებულებებს და გამოცდილებას აყალიბებენ ან დუმან მათზე. შედეგად, უცხო ადამიანები, ზოგჯერ კი მეგობრები და ოჯახის წევრებიც კი, შესაძლოა, არ იცნობდნენ ამ არჩევანს, ღირებულებებს და გამოცდილებას. შესაძლოა, მათ წარმოუდგენაც კი არ ჰქონდეთ. ადამიანები ცალკეული პოლიტიკური ან რელიგიური შეხედულებებით ან, უბრალოდ, მტკივნეული გამოცდილებებით, ჩუმად არიან მაშინაც კი, როდესაც აღშფოთებული არიან. როდესაც დადგენილი ნორმები გადაიხედება, ადამიანები ამხელენ მანამდე არსებულ არჩევანს და ღირებულებებს, რომელთაც დაწესებული ნორმები წარმატებით ახშობდა. ახლა ითქმის ის, რაც მანამდე არ ითქმოდა კეთდება ის, რისი გაკეთებაც მანამდე წარმოუდგენელი იყო.

სექსუალური შევიწროების კონტექსტში, ზოგადად, სწორია შემდეგი მოსაზრება: სანამ თავად ეს ტერმინი იარსებებდა, ქალებს არ მოსწონდათ შევიწროება, უფრო მეტიც, - სძულდათ იგი. ნორმების გადახედვა აუცილებელი იყო ამ გრძნობის და რწმენის გამოხატვის გამოსაწვევად (ეს მოსაზრება არასრულია და არ გავართულებ მას). როგორც ქვემოთ ვნახავთ, კანონმდებლობა ხშირად მნიშვნელოვან როლს თამაშობს არსებული ნორმების გასაძლიერებლად ან მათი გადახედვის გამოსაწვევად. სექსუალური შევიწროების ამკრძალავი სასამართლო გადაწყვეტილებები მნიშვნელოვანია იმიტომაც, რომ მათი მეშვეობით ნორმების გადახედვა ხდება. როდესაც ლიდერს ირჩევენ ან როდესაც ახალი კანონმდებლობა მიიღება, ამას შეიძლება ჰქონდეს გადამწყვეტი და გარდამქმნელი სიგნალის ეფექტი, რითაც ადამიანებს მიეწოდებათ ინფორმაცია იმის შესახებ, თუ რას ფიქრობენ სხვა ადამიანები. თუ ადამიანებს ეს სიგნალი ესმით, ნორმები შეიძლება

შეიცვალოს, რადგან ადამიანებზე მოქმედებს სხვების აზრი. აღშფოთება ხშირად სწორედ ამ გზით ღვივდება.

თუმცა დაწესებული ნორმების გადახედვა და კანონები, რომლებიც ამ გადახედვას აძლიერებს, არაფერს ათავისუფლებს. როგორც კი ნორმები იცვლება, ადამიანები იწყებენ ისეთი არჩევანის და ღირებულებების ფლობას ან ფლობის შთაბეჭდილების შექმნას, რომლებიც მანამდე არ ჰქონიათ. ნორმების გადახედვა და მისგან მომდინარე სამართლებრივი რეფორმები არ ამჟღავნებენ დაფარულ სურვილებს. ისინი ქმნიან ახალ სურვილებს ან, სულ მცირე, განაცხადებს და ქმედებებს, რომლებიც ახალ სურვილებს შეესაბამება. აღშფოთებას შეუძლია სიცარიელის შევსება.

პრეფერენციის გაყალბება და ნორმების მწარმოებლები

იონ ელსტერი ხაზს უსვამს, რომ სოციალური ნორმები „შენარჩუნებულია უხერხულობის, შფოთვის, დანაშაულისა და სირცხვილის გრძნობებით, რომლებსაც ადამიანი განიცდის მათი დარღვევის საფრთხის პირობებში“.² ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს ელსტერის ოთხეული: უხერხულობა, შფოთვა, დანაშაული და სირცხვილი - ოთხივე განსხვავდება ერთმანეთისგან. კოლუმბიის სამართლის სკოლის სტუდენტმა ოთხივე საკუთარ თავზე განიცადა.

ჩემი მთავარი თემა აქ არის დისკრიმინაცია. უმარტივეს შემთხვევაში, დისკრიმინაციის ობიექტები (მათ შორის, ცალსახად, სექსუალური შევიწროების ობიექტები) აღშფოთებულები არიან და ნორმა ხელს უშლის მათ, განაცხადონ ამის შესახებ ან იმოქმედონ მათზე საპასუხოდ. მათი რწმენა და პრეფერენციები შეიძლება ყალბი იყოს (როგორც ეს მაშინ მოხდა, როდესაც იურიდიული ფაკულტეტის სტუდენტმა, თავდაპირველად, დამარწმუნა, რომ ის არ ეწინააღმდეგებოდა იმას, რასაც პროფესორი აკეთებდა). ამ მხრივ, დისკრიმინაციის ობიექტები სპექტაკლის მსახიობებს ჰგვანან, ისინი მათთვის განკუთვნილ სტრიქონებს კითხულობენ. სქესობრივი და რასობრივი დისკრიმინაციის შემთხვევაში ეს ნაცნობი მოვლენაა. აღშფოთების ლეგიტიმაციას ის სააშკარაოზე გამოაქვს.

მსგავს გარემოებებში მასშტაბური ცვლილებები ხდება შესაძლებელი. დავუშვათ, მოსახლეობაში ბევრი ადამიანი დისკრიმინაციის წინააღმდეგია, მაგრამ არსებული ნორმების გამო, ისინი არაფერს ამბობენ და არც აკეთებენ. ისინი აყალბებენ თავიანთ პრეფერენციებს.³ დავუშვათ, რომ პროტესტს პროტესტის გამოხატვის სხვადასხვა ზღვარი აქვს. რამდენიმე ადამიანი გააკეთებს ამას, თუ ერთი მაინც დაუპირისპირდება ან შეეწინააღმდეგება ნორმას; კიდევ რამდენიმე გააკეთებს ამას, თუ რამდენიმე ადამიანი დაუპირისპირდება ან შეეწინააღმდეგება ნორმას; კიდევ უფრო მეტი გააკეთებს ამას, თუ რამდენიმე მეტი ადამიანი დაუპირისპირდება ან ეწინააღმდეგება ნორმას და ასე შემდეგ. ნორ-

² Elster, J. (1994), 'Rationality, Emotions, and Social Norms', Synthese, 98(1): 21-49. გვ. 23.

³ ზოგადი ფენომენის და მისი მნიშვნელობის საუკეთესო მსჯელობა მოცემულია ტიმურ კურანის მიერ. იხ. Kuran, T. (1997), Private Truths, Public Lies, Cambridge: Harvard University Press.

მალურ პირობებში და ბარიერების სწორი განაწილების შემთხვევაში, მცირე ნაპერ-წკალმა შეიძლება გააღვივოს ცეცხლი, რომელიც საბოლოოდ დაანგრევს ნორმას.⁴

აქ მნიშვნელოვანი როლი ენიჭება კერძო და საჯარო სექტორში მოღვაწე „ნორმის მწარმოებლებს“, რომლებიც ეწინააღმდეგებიან არსებულ ნორმებს და ცდილობენ შეცვალონ ისინი. ნორმის „მწარმოებლები“ ყურადღებას ამახვილებენ იმაზე, რასაც ისინი ამჟამინდელი ნორმების სისულელედ, უხეშობად ან სიმახინჯედ მიიჩნევენ. მათ შეიძლება დაუინებებთ მოითხოვონ, რომ ბევრი ადამიანი ან მათი უმრავლესობა ფარულად ეწინააღმდეგება ამ ნორმებს (და ამით შეამცირონ პლურალისტური უცოდინრობა, რომელიც გაგებუ-ლია როგორც უვიცობა იმის შესახებ, თუ რას ფიქრობს უმეტესობა). მათ შეიძლება აღწე-რონ საკუთარი გამოცდილება. ნორმის დამრღვევები - ისინი, ვინც უბრალოდ თავს არი-დებენ არსებულ ნორმებს და უარს ამბობენ მათი მიხედვით საუბარზე ან მოქმედებაზე, - შეიძლება იყვნენ ან არ იყვნენ ნორმის მწარმოებლები, იმისდა მიხედვით, ცდილობენ თუ არა ისინი რაიმე სახის სოციალური ცვლილებების შექმნას, თუ, უბრალოდ, იმის კე-თება სურთ, რაც მოსწონთ.

ნორმის „მწარმოებლები“ შეიძლება ეფექტური აღმოჩნდნენ, თუ, სულ მცირე, სოცია-ლური დინამიკა მათ სასარგებლოდ იმუშავებს. მათ შეიძლება მოახერხონ არა მხოლოდ საკუთარი აღშფოთების და პიროვნული წინააღმდეგობის გამოხატვა ნორმასთან მიმარ-თებით, არამედ ასევე ფართოდ გავრცელებული (მაგრამ დაფარული) აღშფოთებისა და წინააღმდეგობის ჩამოყალიბებაც. „მდუმარე უმრავლესობის“ იდეა შეიძლება იყოს დახ-მარების ზუსტი გზა ამგვარი აღშფოთებისა და წინააღმდეგობის სანიშნებლად. მნიშ-ვნელოვანია, რომ ნორმის მწარმოებლებმა შესაძლოა, შეცვალონ ნორმის შესაბამი-სობის სოციალური მნიშვნელობა, თუ ისინი წარმატებას მიაღწევენ, ნორმის შესაბამისად მოქმედებამ შესაძლოა დამოუკიდებლობის არარსებობის და ცოტა პათეტიკური მნიშვნე-ლობა შეიძინოს, თუმცა, ვინც ნორმას ეწინააღმდეგება, ის შესაძლოა გაბედულად, ავ-თენტურად და ხისტად გამოიყურებოდეს.

აღშფოთების ევრისტიკა

რამდენიმე წლის წინ ჩართული ვიყავი რიგ კვლევებში აღშფოთების, სადამსჯელო ზრახვებისა და ფულადი სასჯელების შესახებ. ჩვენი ძირითადი დასკვნა იყო ის, რომ როდესაც ჩვეულებრივი ხალხი ფიქრობს, თუ რამდენად უნდა დაისაჯოს ადამიანი, ისინი იყენებენ *აღშფოთების ევრისტიკას*.⁵ ისინი იწყებენ იმის გადაწყვეტით, თუ რამდენად აღმაშფოთებელი იყო ძირითადი საქციელი და მათი განსჯა სასჯელის შესახებ ემყარება ამ გადაწყვეტილებას. ჩვენ აღმოვაჩინეთ, რომ აღშფოთებული ხალხის მხრიდან მომა-ვალი განსჯა, შეზღუდული რიცხვითი მასშტაბით, თითქმის ზუსტად პროგნოზირებდა მათ სადამსჯელო ზრახვებს იმავე მასშტაბით. ეს ნიშნავს, რომ ხალხი *ინტუიციური რეტრი-*

⁴ ამის კლასიკური მსჯელობაა Granovetter, M. (1978), 'Threshold Models of Collective Behavior', American Journal of Sociology, 83(6): 1420-1443; იდეა კი პროდუქტიულად გაშლილი აქვს ტიმურ კურანს, *supra* სქოლიო 3.

⁵ სამუშაოების დიდი ნაწილი დანიელ კაჰნემანსა და დევიდ შკადესთან ერთად შესრულდა. ინფორმაციის კრებულისთვის იხ. Sunstein, C. R. et al. (2007), Punitive Damages: How Juries Decide, Chicago: University of Chicago Press.

ბუტივისტია [სჯერა, რომ სასჯელი დანაშაულს უნდა შეესაბამებოდეს - მთარგმნელის შენიშვნა]. თუ მოთხოვნა არაა, ისინი არ ფიქრობენ ოპტიმალურ შეკავებაზე (და მოთხოვნის შემთხვევაშიც კი, წინააღმდეგობას უწევენ ამ იდეას).

ერთ-ერთმა ჩვენმა კვლევამ შეამოწმა განხილვის შედეგები როგორც სადამსჯელო ბრახვებზე, ასევე მონეტარულ გადაწყვეტილებებზე.⁶ კვლევაში მონაწილეობა მიიღო, დაახლოებით, 3000-მა ნაფიც მსაჯულობაზე უფლებამოსილმა მოქალაქემ. მთავარი მიზანი იყო იმის გარკვევა, თუ როგორ გავლენას მოახდენდა ადამიანებზე სხვისი სადამსჯელო განზრახვების დანახვა და განხილვა. ჩვენი მთავარი მიზანი იყო იმის გარკვევა, თუ როგორ კვებავს სოციალური ურთიერთობა აღშფოთებას.

თავდაპირველად, ხალხს სთხოვეს, ინდივიდუალურად დაეფიქსირებინათ საკუთარი განაჩენი შეზღუდული მასშტაბით, შემდეგ კი ექვს წევრიან ჯგუფებში შესულიყვნენ ერთ-სულთვანი „სასჯელის ვერდიქტის“ მისაღებად. ამრიგად, სუბიექტებს მოსთხოვეს, განხილვამდე დაეფიქსირებინათ, „სასჯელის ვერდიქტი“ 0-8 შკალაზე, სადაც 0 მიუთითებს, რომ ბრალდებული საერთოდ არ უნდა დაისაჯოს, ხოლო 8 მიუთითებს, რომ მოპასუხე უკიდურესად მკაცრად უნდა დაისაჯოს (შეგახსენებთ, რომ აღშფოთების გადაწყვეტილებები ასეთ მასშტაბებზე სასჯელის განაჩენში მეორდება, ამიტომ ჩვენ, პრინციპში, აღშფოთებას ვზომავდით). ინდივიდუალური განაჩენების დაფიქსირების შემდეგ, ნაფიც მსაჯულებს სთხოვეს, ჩამოეყალიბებინათ ერთსულთვანი „სასჯელის ვერდიქტი“.

გონივრული იქნებოდა იმის წინასწარმეტყველება, რომ ნაფიც მსაჯულთა განაჩენები იქნებოდა ნაფიც მსაჯულთა სასჯელის საშუალო მედიანური მაჩვენებელი, მაგრამ ეს პროგნოზი ძალიან მცდარი იქნებოდა. დასკვნა, რომლის ხაზგასმაც მინდა აქ, არის ის, რომ მსაჯულთა მსჯელობამ შეამცირა სასჯელის შეფასებები ინდივიდუალურ ნაფიც მსაჯულთა მსჯელობამდე გაკეთებულ მედიანურ საშუალო განაჩენთან შედარებით - ხოლო განხილვის შედეგად გაიზარდა უფრო მაღალი სასჯელის შეფასებები, ვიდრე იგივე მედიანური საშუალო. როდესაც ინდივიდუალური ნაფიცი მსაჯულები მსუბუქ სასჯელს ემხრობოდნენ, ჯგუფმა აჩვენა „თანაგრძნობითი გადახრა“, რაც ნიშნავს, რომ შეფასება სისტემატურად უფრო დაბალი იყო, ვიდრე ცალკეული წევრების საშუალო მედიანური წინასწარი განხილვის მაჩვენებელი. ეს ნიშნავს, რომ, როდესაც ადამიანებმა დაიწყეს აღშფოთების დაბალი დონით, განხილვამ კიდევ უფრო დაბალი შედეგი აჩვენა. როდესაც ინდივიდუალურად ნაფიცი მსაჯულები მკაცრი სასჯელისკენ იხრებოდნენ, ჯგუფი მთლიანობაში „სიმკაცრით გადახრას“ აჩვენებდა, რაც ნიშნავს, რომ შეფასება სისტემატურად აღემატებოდა ცალკეულ წევრთა საშუალო მედიანურ განხილვამდელ მაჩვენებელს. ჯგუფის პირობებში აღშფოთება იზრდება.

აღშფოთება და ჯგუფების პოლარიზაცია

რა განაპირობებს შემწყნარებლობისკენ გადახრას და სიმკაცრისკენ გადახრას? ყველაზე მარტივი პასუხი ჯგუფების პოლარიზაციაშია.⁷ ეს არის დომინანტური პროცესი, რომ-

⁶ Schkade, D. et al. (2000), 'Deliberating About Dollars: The Severity Shift', Columbia Law Review, 110(4): 1139-1175.

⁷ ib. Sunstein, C. R. (2009), Going to Extremes, Oxford: Oxford University Press.

ლის დროსაც ჯგუფის წევრები კიდევ უფრო ექსტრემალურ პოზიციაზე აღმოჩნდებიან ჯგუფის წევრთა მსჯელობამდე არსებული ტენდენციების შესაბამისად. ახლა უკვე კარგად არის ცნობილი, რომ, თუ ჯგუფს აქვს განსაზღვრული მედიანური პოზიცია, წევრები გადაიხრებიან უფრო ექსტრემალური ვერსიისკენ, ვიდრე რასაც უკვე ფიქრობენ. განვიხილოთ ძირითადი ფენომენის რამდენიმე მაგალითი, რომელიც ათეულზე მეტ ქვეყანაში გვხვდება:⁸ (ა) საშუალოდ პროფემინისტური ქალების ჯგუფი უფრო ძლიერად პროფემინისტური ხდება დისკუსიის შემდეგ;⁹ (ბ) მსჯელობის შემდეგ საფრანგეთის მოქალაქეები უფრო კრიტიკულები არიან შეერთებული შტატებისა და მისი ეკონომიკური დახმარების განზრახვების მიმართ;¹⁰ (გ) დისკუსიის შემდეგ, რასობრივი ნიშნით სტერეოტიპის გამჟღავნებისკენ მიდრეკილმა თეთრკანიანებმა უფრო უარყოფითი პასუხები გასცეს კითხვას, არის თუ არა თეთრი რასიზმი პასუხისმგებელი იმ გარემოებებზე, რომელსაც აფრო-ამერიკელები ამერიკის ქალაქებში შეეჯახნენ;¹¹ და (დ) დისკუსიის შემდეგ თეთრკანიანები, რომლებიც არ ამჟღავნებდნენ სტერეოტიპულ დამოკიდებულებას რასასთან დაკავშირებით, უფრო პოზიტიურ პასუხებს სცემდნენ იმავე კითხვას.¹²

რატომ იწვევს დისკუსია მცირე სასჯელის შეფასების კიდევ უფრო შემცირებას და მკაცრი სასჯელის შეფასების გაზრდას? ამაზე სამი პასუხია. პირველი ეხება ჯგუფში ინფორმაციის გაცვლას. ჯგუფში, რომელიც უპირატესობას ანიჭებს სასჯელის მაღალ მაჩვენებელს, წევრები წარმოადგენენ არგუმენტებს სწორედ ამ მიმართულებით და შედარებით ნაკლები წევრი საუბრობს საპირისპიროს. წმინდა აღწერილობითი მეთოდით რომ ვისაუბროთ, ჯგუფის „არგუმენტების წრე“ გადახრილი იქნება სიმკაცრისკენ. ჯგუფის წევრები, როდესაც ისინი მრავალ არგუმენტს ისმენენ, ბუნებრივად, ამ არგუმენტების მიმართულებით წავლენ. ჯგუფის წევრების სანყისი განწყობა განსაზღვრავს სხვადასხვა მიმართულების არგუმენტების პროპორციას. ინდივიდებიც საკმაოდ რაციონალურად რეაგირებენ მოსმენილზე, შესაბამისად, ისინი იმ მიმართულებას მიანიჭებენ უპირატესობას, რომელიც დომინანტური ტენდენციით არის წარმოდგენილი. სწორედ ასე წარმოშობს აღშფოთება მეტ აღშფოთებას.

მეორე განმარტება სოციალურ გავლენებს მოიცავს. ადამიანთა უმრავლესობას სურს, ჰქონდეს განსაზღვრული სახე და ასეთად იყოს მიჩნეული. თუ თქვენ აღმოჩნდებით ჯგუფში, რომელიც აღშფოთებულია და ვილაცის მკაცრად დასჯა სურს, თქვენთვის შეიძლება არაკომფორტული იყოს სასჯელის შედარებით შემსუბუქების მოწოდება. თქვენი რეპუტაციის და, შესაძლოა, ასევე საკუთარი თავის კონცეფციის შესანარჩუნებლად, შეიძლება გადაიხაროთ, თუ საერთოდ გადაიხრებით ყველაზე დიდი მხარდაჭერის მქონე

⁸ *ib.* Brown, R. (1985), *Social Psychology*, 2nd ed. New York: Free Press, გვ. 222.

ეს ქვეყნები მოიცავს აშშ-ს, კანადას, ახალ ზელანდიას, ინდოეთს, ბანგლადეშს, გერმანიას და საფრანგეთს (*ib.* მაგ., Zuber, J. et al. (1992), 'Choice Shift and Group Polarization', *Journal of Personality and Social Psychology*, 62(1): 50–61 [Germany]; Abrams, D. et al. (1990), 'Knowing What To Think By Knowing Who You Are', *British Journal of Social Psychology*, 29(2): 97–119, გვ. 112 [New Zealand]). რასაკვირველია, შესაძლებელია, რომ ზოგიერთმა კულტურამ პოლარიზაციის უფრო დიდი ან მცირე ტენდენცია აჩვენოს, ეს ემპირიული კვლევისთვის განსაკუთრებით საინტერესო სფერო იქნებოდა.

⁹ *ib.* Myers, D. G. (1975), 'Discussion-Induced Attitude Polarization', *Human Relations*, 28(8): 699–714.

¹⁰ Brown, R. (1985), *supra* სქოლიო 8, გვ. 224.

¹¹ Myers, D. G. and G. D. Bishop (1976), 'The Enhancement of Dominant Attitudes in Group Discussion', *Journal of Personality and Social Psychology*, 20(3): 386–391.

¹² *ibid.*

მიმართულებისკენ. უფრო ზუსტად რომ ვთქვათ, ზოგიერთი, მტკიცე ხასიათის მქონე, საერთოდ არ გადაიხრება, ხოლო ისინი, ვინც თვითიდენტიფიცირებული მოწინააღმდეგეები არიან, განზრახ საპირისპირო მიმართულებით გადაიხრებიან და უარყოფენ დომინანტურ ხედვას მხოლოდ იმის გამო, რომ ის დომინანტურია. თუმცა ჩვენი დაკვირვებით და ზოგადი დაკვირვებითაც, თუ ადამიანები რომელიმე მიმართულებით მიდიან, ეს მიმართულება ჯგუფისთვის უპირატესია - შედეგად კი, ჯგუფი უფრო ექსტრემალური ხდება, ვიდრე მისი წევრები მსჯელობამდე იყვნენ. აღშფოთებასთან მიმართებით, გაკვეთილი ცხადია. ინდივიდები, საკუთარი შერჩეული იმიჯის შესანარჩუნებლად, აღშფოთებულ ჯგუფში რომ აღმოჩნდებიან, თავადაც აღშფოთდებიან ხოლმე.

მესამე განმარტება იწყება იმის აღნიშვნით, რომ ექსტრემისტული მოსაზრებების მქონე ადამიანები უფრო თავდაჯერებულები არიან საკუთარ სიმართლეში და რაც უფრო მატულობს ადამიანების თავდაჯერება, მით უფრო ექსტრემისტულია მათი შეხედულებები. მარტივი ინტუიციაა; ვისაც აკლია თავდაჯერება და ვინც არაა დარწმუნებული საკუთარ ხედვებში, თავის მოსაზრებას ამსუბუქებს. სწორედ ამ მიზეზითაა, რომ ფრთხილი ადამიანები, რომლებმაც არ იციან, რა ქნან, ორ უკიდურესობას შორის შუა წერტილს ირჩევენ ხოლმე. თუმცა, თუ ადამიანები იზიარებენ ვიღაცის ხედვას, ეს ვიღაც კიდევ უფრო თავდაჯერებული გახდება, ირწმუნებს, რომ მართალია და, შესაბამისად, უფრო და უფრო უკიდურესი მიმართულებისკენ გადაიხრება.

ადვილად შეგვიძლია დავინახოთ, რომ მესამე განმარტება აღშფოთებას განსაკუთრებით შეიძლება მიესადაგებოდეს. ვიღაცამ ჩაიდინა რაღაც, რაც თითქოს არასწორია. ეს შეიძლება იყოს მეუღლე, რომელმაც უხეშად ან მკაცრად ისაუბრა. ეს შეიძლება იყოს დამსაქმებელი, რომელიც გასცდა მისაღებ საზღვრებს ამა თუ იმ ფორმით. ეს შეიძლება იყოს კორპორაცია. შეიძლება იყოს საჯარო მოხელე. თუ ადამიანებს ჰკითხავენ წმინდად ინდივიდუალურ ამბლუაში მათი რეაქციების შესახებ, მათ შეიძლება იფიქრონ: „არაა კარგი“. თუმცა თუ ისინი ერთმანეთს ესაუბრებიან, შესაძლოა, მათ ერთმანეთის თავდაპირველი ინსტიქტები დაადასტურონ, რაც იწვევს გაზრდილ თავდაჯერებას და, საბოლოოდ, მოსაზრებას: „საშინელებაა, აუტანელია“. თანმდევი არგუმენტი მოიცავს თვალშისაცემ შტრიხსაც. ცუდი საქციელის შესახებ მსჯელობა გაზრდის ადამიანების ყურადღებას ამ ქცევისადმი და მიგვიყვანს უფრო მწვავე რეაქციებამდე. რაც ერთ დროს ფონად განვითარებული ფაქტი იყო ან უბრალო ცხოვრებისეული მოვლენა, შეიძლება გახდეს მსოფლიოში ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი რამ.

ნორმალიზაცია და კატეგორიები

აღშფოთების დონეები კატეგორიების მიხედვით სპეციფიკურია. თუ ვინმე ძალიან უხეშად იქცევა Twitter-ზე, სადილობისას, საავტომობილო გზაზე, უსაფრთხოების შემოწმების რიგში, შეხვედრაზე ან აკადემიური ნაშრომის კომენტარებში, ადამიანებმა შეიძლება წითელი ლაქები დაინახონ, თითქოს რაღაც მართლაც საშინელება გაკეთდა. მეორე მხრივ, ზოგიერთი მართლაც დანაშაული (მაგალითად, მაღაზიაში ქურდობა ან გადასახადებისთვის თავის არიდება) მხოლოდ მოკრძალებული ხარისხის აღშფოთებას იწვევს. შედარებისთვის, ადამიანები თანხმდებიან, რომ უზრდელობა სისხლის სამართლის (ან,

სულ მცირე, სისხლის სამართლის დანაშაულის უდიდეს ნაწილზე) დანაშაულზე ნაკლებ აღმაშფოთებელია. აღშფოთების და სასჯელის შესახებ გადაწყვეტილებების კონტექსტში, ჩვენი ყველაზე შოკისმომგვრელი მიგნება იყო, რომ ადამიანების განსჯა სათითაოდ აღებულ საქმეებზე საკმაოდ განსხვავებულია მათი განსჯისაგან იმავე საქმეებზე, როდესაც ისინი სხვა კატეგორიიდან აღებული პრობლემის კონტექსტშია მოყვანილი.¹³

მაგალითად: ადამიანებს სთხოვეს, შეეფასებინათ ფიზიკური ზიანის [ჯანმრთელობის, ფსიქოლოგიური ან ემოციური ზიანი - მთარგმნელის შენიშვნა] საქმე შემოფარგლული სასჯელის შკალაზე და ასევე ფულად შკალაზე. ადამიანებს ასევე სთხოვეს შეეფასებინათ ფინანსური ზიანის საქმე, ასევე შემოფარგლულ სასჯელის და ფულად შკალაზე. როდესაც ორი საქმე ცალ-ცალკე განიხილებოდა, ფინანსური ზიანის საქმეს უფრო მკაცრი შეფასება და მაღალი ფულადი კომპენსაცია მიენიჭა. თუმცა, როდესაც ეს ორი საქმე ერთად ფასდება, მნიშვნელოვნად იცვლება მათი მოსაზრებები და ადამიანები უზრუნველყოფენ, რომ ფულადი კომპენსაცია აღარ იყოს ბევრად მაღალი და იყოს იმავე ნაკლები, ვიდრე ფიზიკური ზიანის საქმეზე. მოკლედ, ადამიანების გადაწყვეტილებები ორ საქმეზე ძალიან განსხვავებულია იმის მიხედვით, საქმე ცალკე აღებული შეფასდება თუ სხვა კატეგორიის საქმის კონტექსტში.

ყურადღება მიაქციეთ, რომ ფულადი კომპენსაცია იცვლება და აღშფოთება (დასჯის განზრახვის საფუძველი) ასევე იცვლება. ამკარაა, რომ აღშფოთების დონე განსხვავებული იქნება იმის მიხედვით, საქმე იზოლირებულად შეფასდება თუ სხვა კატეგორიის საქმეების კონტექსტში.

მოსაზრების ანალოგიური ცვლილება ხდება ისეთ ორ პრობლემატურ საკითხზე მსჯელობისას, რომელიც სამთვრობო რეგულაციებსა და ხარჯებს მოითხოვს - ასაკოვანთა კანის კიბო და მარჯნის რიფის დაცვა. თუ ამ ორ საქმესაც განცალკევებულად შევხედავთ, ადამიანები მეტს გადაიხდიან მარჯნის რიფის დასაცავად და მეტ კმაყოფილებას გრძობენ ამით. მაგრამ ერთად თუ ავიღებთ, ადამიანები საკმაოდ წუხდებიან მსგავსი შედარებით და, როგორც წესი, უფრო მეტს გადახდა უნდათ ასაკოვანი ადამიანების კიბოსაგან დასაცავად. აქაც დისკუსიაში მოსაზრებების საგრძნობი გადახრაა.

არის თუ არა ეს პრობლემა? და რა იწვევს ცვლილებას? თავდაპირველი საკითხი გავითვალისწინოთ. როდესაც ადამიანები სიტუაციას იზოლირებულად განიხილავენ, ისინი ბუნებრივად ახდენენ მის „ნორმალიზებას“ იმ შესადარებელ სიტუაციებთან მიმართებით, რომლებიც იმ წამს ახსენდებათ. თუ გკითხავენ, „გერმანული დოგი დიდია თუ პატარა?“, სავარაუდოდ უპასუხებთ, რომ დიდია; თუ გკითხავენ „ტოიოტა Tercel დიდია თუ პატარა?“, სავარაუდოდ უპასუხებთ, რომ პატარაა. თუმცა ადამიანებმა კარგად იციან, რომ გერმანული დოგი ტოიოტა Tercel-ზე პატარაა. ადამიანები შემოხსენებულ პასუხებს იმიტომ იძლევიან, რომ გერმანულ დოგს ადარებენ ძაღლებს, ტოიოტა Tercel-ს კი - მანქანებს. ლოგიკურია ასეთი ქცევა; ასეთ სიტუაციებში ყველასთვის გასაგებია, რას გულისხმობენ სხვები. ჩვენ ადვილად ვახდენთ ზომის შესახებ მსჯელობის ნორმალიზებას და ეს ნორმალიზება ყველასთვის გასაგებია.

¹³ იხ. Sunstein, C. R. et al. (2002), 'Predictably Incoherent Judgments', Stanford Law Review, 54(6): 1153-1215.

აღშფოთების კონტექსტშიც რაღაც მსგავსი ხდება, თუმცა ეს ნაკლებ ბანალურია. ზოგადად, აღშფოთების ხარისხი ნორმალიზაციის მსგავს პროცესს გაივლის. თუ აკადემიური კოლეგა განწყენიებით და, მაგალითად, თქვენი უკანასკნელი ნაშრომის შესახებ თუ იტყვის, რომ ის „საშინელია“ და „არ უნდა გამოქვეყნებულიყო“, თქვენ შეიძლება უზომოდ აღშფოთდეთ მხოლოდ იმიტომ, რომ თქვენ ამ კომენტარებს ადარებთ ჩვეულებრივ კოლეგიალურ ქცევას და, ბუნებრივია, არ შეადარებთ სხვა სახის ქცევას, როგორცაა გაუპატიურება ან ძალადობა. ალბათ საჭირო იქნება თვითშემეცნებითი კოგნიტიური შეფასება, რათა ასეთი საწყენი კომენტარები, ზოგადად, არ მივიჩნიოთ დიდი ხარისხის აღშფოთების ღირსად.

როდესაც ფასდება ფინანსური ზიანის საქმე, ადამიანები აშკარად „ნორმალიზებას“ უკეთებდნენ მოპასუხის საქციელს და ადარებდნენ მას *იმავე კატეგორიის* საქმეებს. ისინი ადვილად და ბუნებრივად არ ადარებენ მოპასუხის საქციელს სხვა კატეგორიის ქცევებთან. ბუნებრივი შესადარებელი ჯგუფის გამო, ადამიანები არასწორი ქცევით საკმაოდ აღშფოთდებიან, რადგან ეს გაცილებით უარესია, ვიდრე რაც ბუნებრივად ახსენდება გონებას. იგივე ხდება, როდესაც ასაკოვანთა კანის კიბოს საკითხი განიხილება. ადამიანები პრობლემას მსგავს პრობლემებს ადარებენ და ასკვნიან, რომ ეს არც ისეთი სერიოზულია, როგორც ჯანმრთელობასთან დაკავშირებული ან კიბოსთან დაკავშირებული კატეგორიის სხვა პრობლემები. ასევეა ფიზიკური ზიანის საქმეებში (რომელიც ნორმალიზდება სხვა ფიზიკური ზიანის საქმეებთან) და მარჯნის რიფის დაზიანების პრობლემებთან მიმართებითაც (რომლებიც ნორმალიზდება ეკოლოგიური ზიანის სხვა საქმეებთან).

მთავარი ისაა, რომ, როდესაც საქმე სხვა კატეგორიიდან შემოდის, შედარების ეს ბუნებრივი პროცესი ირღვევა. კანის კიბოს სხვა ტიპის კიბოსთან ან ადამიანის ჯანმრთელობის სხვა რისკებთან შედარების ნაცვლად, ადამიანები შედარებას აკეთებენ ეკოლოგიურ პრობლემებთან, რომლებიც (ადამიანთა უმრავლესობის აზრით), ნაკლებად იმსახურებს საჯარო რესურსების გამოყოფას. ფინანსური ზიანის საქმის სხვა კომერციულ გადაცდომასთან შედარების ნაცვლად, ადამიანები ახლა მას ფიზიკურ ზიანს ადარებენ, რომელიც (ადამიანთა უმრავლესობის აზრით), ბევრად სერიოზულ დანაშაულს წარმოადგენს. უფრო ფართო ხედვის შედეგად, აღშფოთების დონე და შესაბამისი სასჯელის შესახებ მოსაზრება იცვლება, ზოგჯერ დრამატულადაც კი.

ხშირ შემთხვევაში, ადამიანები ვერ ახერხებენ ფართო დიაპაზონით ხედვას აღშფოთების შესაბამის ხარისხზე ფიქრისას და ეს არაა დამაზიანებელი. თუმცა ეს ჩავარნა ფიქრის დაზოგვის საშუალებაა. მაგრამ სამართლისა და პოლიტიკისთვის, ნორმალიზაციის პროცესი და ვიწრო ხედვის გამოყენება, სერიოზულ პრობლემებს იწვევს. სირთულე ისაა, რომ, როდესაც ადამიანები საქმეებს იზოლირებულად აფასებენ, მათი ხედვა ვიწროა, რეალურად კი შემოფარგლულია იმ კატეგორიით, რომელსაც საქმე მიეკუთვნება. შედეგად კი, ადამიანები ქმნიან გამოსავლის მოდელს, რომლებიც კონტექსტისთვის უაზროა. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ზოგადად, მიღებული გამოსავლები ისეთია, რომლებსაც ადამიანები არ აირჩევდნენ, თუ ერთ მთლიანობაში დაინახავდნენ (აღშფოთებასთან მიმართებით, მკითხველებს შეუძლიათ მათთვის უპირატეს მაგალითებზეც იფიქრონ).

პარალელური სამყაროები და მრავალი ეკვილიბრიუმი

მნიშვნელოვანია ხაზი გაესვას, რომ საწყისი საკითხების მცირედი ვარიაციებით და, ცენტრალურ არგუმენტებად ინერციის, წინააღმდეგობის ან მონაწილეობის გამოყენებით, განაცხადები ან ქმედებები შესაძლოა, მნიშვნელოვნად შეიცვალოს ან არ შეიცვალოს. აღშფოთება შეიძლება შესუსტდეს ან გაძლიერდეს.

წარმოვიდგინოთ, რომ საზოგადოებას დიდი ხანია აქვს ნორმა, რომელიც აძლიერებს სექსუალური ორიენტაციის მიხედვით დისკრიმინაციას; ამ საზოგადოების ბევრ წევრში კი ეს ნორმა ზიზღს იწვევს; ბევრ სხვა წევრს არ მოსწონს იგი; ბევრ სხვა წევრს არ აწუხებს იგი; ბევრი სხვა წევრი მსუბუქად ემხრობა მას; ბევრ სხვა წევრს კი მტკიცედ სწამს მისი. თუ ნორმის მწარმოებლები მოაწყობენ საჯარო გამოსვლას ამ ნორმის გასაპროტესტებლად და ეს გამოსვლა ხმას მიაწვდენს იმ ადამიანებს, ვინც მცირედი მაინც ნორმის წინააღმდეგია, ეს პროტესტი მაშინვე გაიზრდება. თუ მზარდი პროტესტი მისწვდება მათ, რომელთაც წინააღმდეგობის დიდი ხარისხი აქვთ, ნორმა შეიძლება სწრაფად ჩამოინგრეს. მსოფლიოს ბევრ წერტილში, ბოლო ათწლეულებში, სწორედ ეს ხდება. თუმცა, თუ ადრეული საჯარო პროტესტი ოდნავ შესამჩნევია ან თუ ის მხოლოდ იმას სწვდება, ვისაც ნორმის წინააღმდეგობის დიდი ხარისხი აქვს, წინააღმდეგობა ჩაცხრება და ნორმა შეიძლება არც კი შექანდეს. მსოფლიოს ბევრ წერტილში ასეც მომხდარა.

ეს ორი უკიდურესი მაგალითია. ჩვენ ადვილად წარმოვიდგენთ შუალედურ სიტუაციებსაც, როდესაც ნორმა ნელ, ეტაპობრივ სიკვდილს განიცდის ან როდესაც ნორმა ნგრევას იწყებს, მაგრამ გადარჩენას ახერხებს. ესაა მიზეზი იმისა, რომ სხვა მხრივ, მსგავსი საზოგადოებები სხვადასხვა ეკვილიბრიუმით არსებობენ, რაც აქ მოიაზრება, როგორც აშკარად ან სინამდვილეში სტაბილური სიტუაციები, რომელთაც რადიკალურად განსხვავებული ნორმები მართავენ. ფაქტის შემდეგ არის ცდუნება, ვიფიქროთ, რომ სწორედ ამ განსხვავებული ნორმების გამო, საზოგადოებები სულაც არ არიან სხვა მხრივ მსგავსნი და შეიძლება ჯიუტად ვამტკიცოთ, რომ მათ შორის ფუნდამენტური კულტურული განსხვავებაა. თუმცა ეს ფიქრი შესაძლოა, ილუზიის შედეგიც კი იყოს, რაც გამოიხატება ჩვენი აღქმის ნაკლოვანებაში - ვერ დავინახოთ მცირე სოციალური გავლენა, შოკი ან შემთხვევითობა, რომელმაც გამოიწვია ნორმის შენარჩუნება ერთ საზოგადოებაში, მეორეში კი მისი განადგურება.

სოციალური გავლენების შესახებ ყველაზე საინტერესო ნაშრომებიდან ზოგიერთი ეხება ინფორმაციული და რეპუტაციული „კასკადების“ არსებობას. ამ ნაშრომებს აშკარა მნიშვნელობა აქვთ აღშფოთების ზრდასთან მიმართებით.¹⁴ საწყისი წერტილი შემდეგია - როდესაც ინდივიდებს არ აქვთ საკმარისი საკუთარი ინფორმაცია (და ზოგჯერ მაშინაც კი, როდესაც აქვთ), ისინი ყურადღებით ეკიდებიან სხვების განცხადებებით ან ქმედებებით მოწოდებულ ინფორმაციას. თუ A-მ არ იცის, საკვების გენეტიკური მოდიფიკაცია სერიოზული პრობლემა არის თუ არა, ის შეიძლება შემოფოთებისკენ გადაიხაროს, თუ B ფიქრობს, რომ შემოფოთება საფუძვლიანია. თუ A და B ფიქრობენ, რომ შემოფოთება

¹⁴ იხ. Bikhshandani, S., D. Hirshleifer, and I. Welch (1992), 'A Theory of Fads, Fashion, Custom, and Cultural Change as Informational Cascades', *Journal of Political Economy*, 100(5): 992-1096.

საფუძვლიანია და C ფიქრობს, რომ საკვების გენეტიკური მოდიფიკაცია სერიოზული პრობლემაა, D-ს საკმაოდ დიდი თავდაჯერება დასჭირდება მათი საზიარო დასკვნის უარსაყოფად. ამ პროცესის შედეგი იქნება კასკადური ეფექტების წარმოშობა, როდესაც ადამიანების დიდი ჯგუფი იჯერებს რაღაცას მხოლოდ იმიტომ, რომ სხვა ადამიანებს თითქოს ამის სჯერათ. ცხადი უნდა იყოს, რომ კასკადური ეფექტების გაჩენა ან არგაჩენა შესამჩნევად მცირე ფაქტორებზეა დამოკიდებული, როგორცაა სხვადასხვა საკითხთან დაკავშირებით არსებული რწმენების საწყისი განაწილება, ადამიანების მიერ მოსაზრებების გაჟღერების თანმიმდევრობა და ადამიანების მიერ საკუთარი შეხედულებების მიტოვების ზღვარი სხვების მიერ გაჟღერებული ხედვების პატივსაცემად.

მართალია, კასკადის ფენომენი აქამდეც განხილულა, დიდწილად ფაქტობრივ განსჯებთან მიმართებით, იგივე პროცესები მოქმედებს ნორმების შემთხვევაშიც. ჩვენ ადვილად წარმოვიდგენთ აღშფოთების კასკადს (ინფორმაციის ან სხვა რამის მიერ გამოწვეულს), რომელსაც ადვილად შეუძლია სოციალური ცვლილების ან სამართლებრივი რეფორმის გამოწვევა.¹⁵ ზოგიერთი ასეთი კასკადი შეიძლება ინფორმაციის პირმო იყოს, ზოგიერთი კი ღირებულებების ირგვლივ ვითარდება. წარმოვიდგინოთ, მაგალითად, რომ A-ს სჯერა, რომ ტრანსგენდერი ადამიანების დისკრიმინაცია არასწორია, B-ს კი, ზოგადად, ცალსახა პოზიცია არ აქვს, თუმცა A-ს რწმენას რომ მოისმენს, მისკენ გადაიხრება, C-ს არ შეუძლია წინააღმდეგობა არ გაუწიოს საკუთარ მსუბუქ პოზიტიურ დამოკიდებულებას ტრანსგენდერი ადამიანების წინააღმდეგ დისკრიმინაციის მიმართ, როდესაც A-ს და B-ს პოზიცია მისას არ ეთანხმება; D ძალიან თავდაჯერებული უნდა იყოს, რათა უარყოს ამ სამის (აშკარა) მკაფიოდ ჩამოყალიბებული მორალური შეხედულებები. ასეთ კონტექსტში ბევრი ადამიანი, რომელსაც საკუთარი მკაფიო ხედვა არ აქვს, ირწმუნებს იმას, რისიც სხვა (რელევანტურ) ადამიანებს სჯერათ.

ეს მაგალითი საკმაოდ სტილისტურია, თუმცა სოციალური დამოკიდებულებების ცვლილება თამბაქოს მოწევის, ნარჩენების დახარისხების და სექსუალური შევიწროების მიმართ ამ ეფექტებთანაა დიდწილად დაკავშირებული. აქაც, მცირე ცვლილებები საწყის პირობებში, რეპუტაციული წნეხის ქვეშ პირადი შეხედულებების დათმობის საზღვრები და ვინ, რას და როდის მოისმენს, შედეგებზე მნიშვნელოვნად იმოქმედებს. და კიდევ ერთხელ: ფაქტის დადგომის შემდეგ, ყველაფერი შესაძლოა გარდაუვლად და ისტორიული ძალების პირშეშოდ მოგვეჩვენოს, თუნდაც შემთხვევითობას არსებითი როლი ჰქონდეს.

¹⁵ დამაინტრიგებელი ხარვეზია, რომ, როდესაც კასკადი დაიძვრება, ადამიანებმა შეიძლება საკმარისად ვერ შეაფასონ, რა დოზით რეაგირებენ მასში ჩართულები სხვების ნიშნებზე და არა საკუთარ პირად ნიშნებზე. სწორედ ამ მიზეზით, მათ შეიძლება კასკადი დაინახონ ბევრად უფრო მეტი ინფორმაციის შემცველად, ვიდრე ის რეალურად არის (იხ. Eyster, E. and M. Rabin (2010), 'Naive Herding in Rich-Information Settings', American Economic Journal: Microeconomics, 2(4): 221-243. Eyster, E., M. Rabin and G. Weizsacker (2015), An Experiment on Social Mislearning. ხელმისაწვდომია აქ: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2704746 [უკანასკნელად გადამოწმდა: 10 ნოემბერი 2020]). ნორმის მწარმოებლებს ამ შეცდომის წახალისების ძლიერი ინტერესი აქვთ.

„ზემოდან ყურება“

დისკრიმინაციის შემთხვევაში, რასაკვირველია, ძალზე მარტივია ვთქვათ, რომ მისი ობიექტები საკუთარ აღშფოთებას უპირისპირდებიან და ზღუდავენ მას. როდესაც დისკრიმინაცია ფართომასშტაბიანია და როდესაც არსებული ნორმები ხელს უწყობენ მას, მისი ობიექტები ამას უმნიშვნელო მოვლენად აღიქვამენ. ამაში დიდი კომპლექსურობა იმალება, ზოგჯერ ადამიანები გრძნობენ ტკივილს ან სიმძიმეს, მაგრამ მათი ტკივილი ან ჭრილობა ვერ გარდაიქმნება საჩივრად ან თუნდაც უსამართლობის განცდადაც კი. ზოგიერთი შეხედულება ადაპტირებადია; ის არსებული უსამართლობის პირმშოა. თუ სექსუალური შევიწროების მსხვერპლს მტკიცედ სჯერა, რომ „ეს დიდი არაფერია“, ეს შესაძლოა, გამოწველი იყოს იმით, რომ „დიდად არაფრად“ მიჩნევა ყველაზე კომფორტული ან მარტივია. აქ არსებობს სპექტრი რეალურ ტკივილსა (მაგრამ, მაინც არაფერია) და იმ განცდას შორის, რომ ასეთია ცხოვრება (და რეალურად არაა მტკივნეული).

გავითვალისწინოთ გორდონ ვუდის რევოლუციამდელი ამერიკული კოლონიების შეფასება, როდესაც „ჩვეულებრივი ადამიანები“ იძულებულნი იყვნენ, „ელიარებიანთ და განეცადათ ჯენტლმენებისადმი სუბორდინაცია“, რათა მათ, რომელთაც „დაბალი რანგი ჰქონდათ [...] განვითარებოდათ ე.წ. 'ზემოდან ყურების' განცდა“, „სცოდნოდათ საკუთარი ადგილი და ნებით ევლოთ ფეხით მაშინ, როდესაც ტიტულოვნები ცხენით დადიოდნენ. და ისინი მაინც იშვიათად გამოხატავდნენ რაიმე მწველ სურვილს, გაეცვალათ ადგილი მათზე უკეთესებისთვის“.¹⁶ ვუდის ხედვით, შეუძლებელია, „გავიზროთ ის განსხვავება, რაც თანამედროვებამდელ მსოფლიოში იყო, სანამ სათანადოდ დავაფასებთ, თუ რამდენად ბევრი ჩვეულებრივი ადამიანისთვის იყო მათი მდაბიო მდგომარეობა მისაღები [ხაზგასმა ავტორისაა]“.¹⁷ (მართალია ვუდი? მართლა მისაღები იყო მათთვის მდაბიობა? რთულია ვიცოდეთ - თუმცა, მოდი, ეს საკითხი ფრჩხილებში დავტოვოთ).

ვუდი აცხადებს, რომ, როდესაც რესპუბლიკური ხედვა გაძლიერდა, სოციალური ნორმები შეიცვალა და ადამიანებმა შეწყვიტეს მათი მდაბიო მდგომარეობის მიღება. მისი ხედვა აღშფოთების კასკადის მაგალითია, თუმცა არა მანამდე არსებული პრეფერენციების რევოლუციის შედეგად. ჯონ ადამსი აღფრთოვანებით წერდა, რომ, „მონარქების გაკერპება და არისტოკრატიული სიამაყის მორჩილება სრულად არასოდეს აღმოფხვრილა ბევრი ადამიანის გონებიდან ასეთ მცირე დროში“.¹⁸ დევიდ რამსი, ამერიკის ერთ-ერთი პირველი ისტორიკოსი (რომელიც თვითონ ინგლისელებმა ტყვედ აიყვანეს ამერიკის რევოლუციის დროს), გაკვირვებული იყო, რომ ამერიკელები გარდაიქმნენ „ყმობიდან მოქალაქეებად“ და ეს იყო „უზარმაზარი“ ცვლილება, რადგან მოქალაქეები „ფლობენ სუვერენიტეტს. ყმები დამოკიდებული არიან მათ ბატონზე, მაგრამ მოქალაქეები იმდენად არიან თანასწორნი, რომ არც ერთ მათგანს არ აქვს მემკვიდრეობითი უპირატესი უფლებები სხვებთან მიმართებით“.¹⁹ თომას პეინმა თქვა: „ჩვენი აზროვნების სტილმა და მეთოდმა იმაზე უფრო საოცარი რევოლუცია განიცადა, ვიდრე ქვეყნის პო-

¹⁶ Wood, G. (1998), *The Radicalism of the American Revolution*, Rev. ed. New York: Vintage Books, გვ. 29-30.

¹⁷ *ibid.*

¹⁸ *ibid.*, გვ. 169.

¹⁹ *ibid.*

ლიტიკური რევოლუცია იყო. ჩვენ სხვა თვალებით ვხედავთ; ჩვენ სხვა ყურებით გვესმის; ჩვენ სხვა ფიქრებით ვაზროვნებთ, ვიდრე მანამდე”.²⁰

ადამსი, რამსი და პეინი ახალ პრეფერენციებზე, რწმენებზე და ღირებულებებზე საუბრობენ, ვიდრე მიჩქმალული პრეფერენციების, რწმენების და ღირებულებების გამოვლინებებზე. მათი ხედვით, არაფერი გაურღვევია საზღვრები. ახალი პრეფერენციები საიდან წარმოიშობა, სრულყოფილად არაა გააზრებული. მართალია, პრეფერენციების გაყალბების და აშვების ჩარჩო სწორედ იმ სივრცეშია, რომელსაც ახლა განვიხილავ, მაგრამ მას ავსებს სიტუაციები, რომლებშიც ახალი ან შესწორებული ნორმები ადაპტირებად პრეფერენციებს ცვლიან.

შუალედური მაგალითებიც არსებობს, რომლებიც მოიცავს ე.წ. ნაწილობრივ ადაპტირებად პრეფერენციებს. დისკრიმინაციის ობიექტებმა შეიძლება ბოლომდე არც მიიღონ დისკრიმინაცია. როგორც აღინიშნა, მათ შეიძლება ჰქონდეთ ტკივილის ან სიმძიმის განცდა. ისინი შესაძლოა ცხოვრობდნენ ამ განცდებით და ამას სიმშვიდის გარკვეული ხარისხით აკეთებდნენ იმის ფიქრში, რომ ვერაფერი გაკეთდება. კედელზე თავის რტყმა სახალისო არ არის. ნაწილობრივ ადაპტირებადი პრეფერენციების პირობებში, დისკრიმინაციის ობიექტები სპექტაკლის მსახიობებივით არ არიან, ისინი არ აყალბებენ საკუთარ პრეფერენციებს. მათ ესმით ჩუმი ხმა გონებაში. ისინი შესაძლოა, აღშფოთებასაც კი გრძნობენ, მაგრამ ეს დუღილის ტემპერატურამდე ვერ მიდის. როგორც კი ნორმები იცვლება, ბოლომდე ჩამოუყალიბებელი რწმენა ან ღირებულება, რომელიც ადრე ჩახშობილი იყო ან მცირე შინაგანი ხმასავით იყო, შეიძლება გააქტიურდეს. სამართლიანია გათავისუფლებაზე საუბარი, თუმცა სიტუაცია არც ისე მარტივია, როგორც ეს კოლუმბიის სამართლის ფაკულტეტის სტუდენტის შემთხვევაში იყო.

აღშფოთების გათავისუფლება

ზოგიერთი ნორმა ამცირებს დისკრიმინაციას, თუმცა ზოგიერთი აძლიერებს მას. წარმოვიდგინოთ, რომ ადამიანებს აქვთ წინასწარ არსებული მტრული განწყობა სოციალური ჯგუფის წევრებისადმი; წარმოვიდგინოთ, რომ სოციალური ნორმები მათ უზღუდავს ამ მტრობის შესახებ საუბარს ან სხვაგვარად გამოხატვას. ერთი შეხედვით, ეს „პოლიტიკური კორექტულობის“ დადებითი მხარეა; იგი აკავებს ადამიანების მახინჯ იმპულსებს. თუმცა ნორმები, რომლებიც ზღუდავენ სექსიზმს და რასიზმს, რასაკვირველია, უფრო ძლიერია ზოგ დროსა და სივრცეში, ვიდრე სხვაგან და სხვა დროს და ისინი შეიძლება შემსუბუქდეს ან მთლიანად გაუქმდეს. პრეზიდენტ დონალდ ტრამპის არჩევის შემდეგ ბევრი ადამიანი შიშობდა, რომ, რაღაც ამდაგვარი მოხდებოდა (და ეს შიში კვლავ გრძელდება). ძირითადი იდეა ისაა, რომ პრეზიდენტი ტრამპი ნორმების მწარმოებელია, ის იმგვარად ცვლის ნორმებს, რომ ასუსტებს ან სრულად აუქმებს მათ შემზღუდავ ეფექტებს. ის აძლევს ადამიანებს საშუალებას, გამოხატონ საკუთარი ნამდვილი წუხილები, მათ შორის აღშფოთების გრძნობაც. რთულია ამ მიდგომის ძირფესვიანად შემოწმება, თუმცა განვიხილოთ ძალიან თამამი ექსპერიმენტი.

²⁰ Paine, T. (1908), 'Letter to the Abbe Raynal', In D. E. Wheeler (ed), Life and Writings of Thomas Paine, New York: Vincent Parke and Company. გვ. 242.

ლენარდო ბარსტინმა ჩიკაგოს უნივერსიტეტიდან, გიორგი ეგოროვმა ნორსვესტერნის უნივერსიტეტიდან და სტეფანო ფიორინიმ კალიფორნიის უნივერსიტეტიდან ლოს ანჯელესში სცადეს, შეემოწმებინათ, მოქმედებდა თუ არა ტრამპის პოლიტიკური წარმატება ამერიკელების ნებაზე, მხარი დაეჭირათ საჯაროდ ქსენოფობიური ორგანიზაციისთვის.²¹ არჩევნებამდე ორი კვირით ადრე, ბარსტინმა და მისმა კოლეგებმა ჩართეს 458 ადამიანი იმ რვა შტატიდან, რომლებზედაც ვებგვერდმა Predictwise განაცხადა, რომ ტრამპი აუცილებლად მოიგებდა (ალაბამა, არკანზასი, აიდაჰო, ნებრასკა, ოკლაჰომა, მისისიპი, დასავლეთ ვირჯინია და ვაიომინგი). მონაწილეთა ნახევარს უთხრეს, რომ ტრამპი მოიგებდა. მეორე ნახევარს ტრამპის შესაძლო მოგებაზე არანაირი ინფორმაცია არ ჰქონია.

ყველა მონაწილეს მიეცა კითხვები, მათ შორის, მისცემდნენ თუ არა მკვლევარებს უფლებას, 1 აშშ დოლარი შეეწირათ ამერიკის იმიგრაციის რეფორმის ფედერაციისათვის, რომელიც დეტალურად იყო აღწერილი, როგორც ანტისაიმიგრაციო ორგანიზაცია, რომლის დამფუძნებელს დაწერილი ჰქონდა: „მე საბოლოოდ დავრწმუნდი, რომ ევროპულ-ამერიკული საზოგადოება და კულტურა უნდა შენარჩუნდეს და ამისთვის აუცილებელია ევროპულ-ამერიკული უმრავლესობა, რომელიც მკაფიო უნდა იყოს“.²² თუ მონაწილეები თანხმობას აცხადებდნენ შემოწირულობის ავტორიზებაზე, მათ ეუბნებოდნენ, რომ ისინი დამატებით 1 აშშ დოლარს მიიღებდნენ ანაზღაურების სახით. მონაწილეთა ნახევარი დაარწმუნეს, რომ მათი არჩევანი შემოწირულებასთან დაკავშირებით ანონიმური იქნებოდა. მეორე ნახევარს ასეთი გარანტია არ მიუღია. უფრო მეტიც, მათ უთხრეს, რომ მკვლევართა ჯგუფი შესაძლოა დაკავშირებოდა მათ, რაც ანიშნებდა მონაწილეებს, რომ არჩევანი საჯარო გახდებოდა.

მათგან, ვისაც არ ჰქონდა ინფორმაცია ტრამპის შესაძლო გამარჯვებაზე მათ შტატში, ანტისაიმიგრაციო ჯგუფისთვის შემოწირულება უფრო მიმზიდველი იყო მათთვის, ვისაც ანონიმურობის გარანტია ჰქონდა; 54%-მა შემოწირულებაზე ნებართვა გასცა მაშინ, როდესაც მხოლოდ 34%-მა მისცა ნებართვა მათგან, ვისთვისაც ცნობილი იყო, რომ ეს ინფორმაცია საჯარო გახდებოდა. ხოლო მათგან, ვინც იცოდა, რომ ტრამპი გაიმარჯვებდა, ანონიმურობას არანაირი მნიშვნელობა არ ჰქონია. როდესაც აცნობეს ანონიმურობაზე, დაახლოებით ნახევარი მზად იყო შემოწირულება გაეკეთებინა, მიუხედავად ანონიმურობის გარანტიისა.²³ მთავარი საკითხი ისაა, რომ ტრამპის შესაძლო გამარჯვების შესახებ ინფორმაციამ შეცვალა სოციალური ნორმები და ბევრად მეტი ადამიანი გახდა მზად, საჯაროდ გაეკეთებინა შემოწირულება და უგულებელყო ანონიმური შემოწირულების შედარებით დიდი პოპულარობა.

დამატებითი ტესტის სახით, ბარსტინმა და მისმა კოლეგებმა ექსპერიმენტი იმავე შტატებში გაიმეორეს ტრამპის არჩევიდან ერთ კვირაში. მათ აღმოაჩინეს, რომ ტრამპის გამარჯვებამ ანონიმურობის ეფექტები ასევე წაშალა - კვლავაც, მონაწილეთა, დაახლოებით, ნახევარმა გასცა შემოწირულებაზე ნებართვა, მიუხედავად იმისა, საჯარო იქნე-

²¹ Bursztyń, L., G. Egorov and S. Fiorin (2017), From Extreme to Mainstream: How Social Norms Unravel. ხელმისაწვდომია აქ: <http://www.nber.org/papers/w23415> [უკანასკნელად გადამოწმდა: 10 ნოემბერი, 2020].

²² *ibid*, გვ. 14.

²³ Bursztyń, L., et al (2017). *supra* სქოლიო 21.

ბოდა ეს ინფორმაცია თუ არა. ზოგადი დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ ტრამპი რომ არ გამოჩენილიყო სცენაზე, ბევრი ამერიკელი უარს იტყოდა ანტი-საიმიგრაციო ორგანიზაციისთვის შემოწირულების გაკეთებაზე, თუ ანონიმურობის გარანტია არ ექნებოდათ. მაგრამ ტრამპის გაპრეზიდენტებით, ადამიანებმა თავისუფლება იგრძნეს. ანონიმურობა აღარ იყო მნიშვნელოვანი, რადგან, როგორც ჩანს, ტრამპის არჩევამ შეასუსტა ანტისაიმიგრაციო ჯგუფის მხარდაჭერის წინააღმდეგ არსებული სოციალური ნორმა. ახლა უფრო მისაღებია შენზე ფიქრობდნენ, რომ ეთანხმები მოსაზრებას „უნდა შენარჩუნდეს ევროპულ-ამერიკული საზოგადოება და კულტურა, რისთვისაც აუცილებელია ევროპულ-ამერიკული უმრავლესობა და თან ძლიერი უმრავლესობა“.²⁴

მთავარ მიგნებად შეიძლება მივიჩნიოთ სამართლის სკოლის სტუდენტისა და სამართლის პროფესორის ამბის სარკისებური სურათი. გარკვეული ადამიანებისათვის ანტი-საიმიგრაციო ჯგუფებისადმი მტრული განწყობა პირადული საკითხია; მათ არ სურთ გააჟღერონ ეს მტრობა საჯაროდ. მაგრამ, თუ ნორმები სუსტდება ან იცვლება, ისინი მზად არიან, ხმამაღლა განაცხადონ საკუთარი რწმენის შესახებ.

ადვილად შეგვიძლია ამ ცენტრალური სურათის ბევრად მახინჯი ვერსიების წარმოდგენა. როდესაც პოლიციის სისასტიკე იზრდება, როდესაც სიძულვილის ენის შემცველი კომენტარები ან აქტივობები მიმართულია ცალკეული რელიგიური ჯგუფის წევრებისადმი, როდესაც თეთრი რასის უპირატესობის მსვლელობები იწყება, როდესაც ეთნიკური ძალმომრეობა ღვივდება, როდესაც მასობრივი დანაშაულები ხდება და როდესაც გენოციდის მუქარა ისმის, ამის ერთ-ერთი მიზეზია იმ სოციალური ნორმების შესუსტება ან გარდაქმნა, რომლებიც ასეთ ქმედებებს წარმოუდგენლად აქცევდა.

გათავისებული ნორმები

ჩემი აქცენტი იყო იმ სიტუაციებზე, რომლებზეც ადამიანებს აღშფოთების წინასწარ არსებული განცდა ჰქონდათ, რომლის გამოვლინებასაც ნორმა ბლოკავდა. ნორმის გადახედვა ათავისუფლებს მათ, შესაბამისად, მათ შეუძლიათ, როგორც უნდათ, ისე ისაუბრონ ან იმოქმედონ. მე ასევე შევნიშნე, რომ ზოგიერთი ნორმა გათავისებულია იმგვარად, რომ ადამიანებს სულაც არ მიაჩნიათ თავი შებოჭილად. როდესაც ნორმა გადაიხედება, ადამიანები განსხვავებულად საუბრობენ ან მოქმედებენ, შესაძლოა, აღშფოთებასაც გამოხატავენ ან იმის გამო, რომ ახალი ნორმა მოითხოვს მათგან ამას, ან იმის გამო, რომ მათი პრეფერენციები და ღირებულებები მართლაც შეიცვალა. ორუელის „1984“ ამის მსგავსი სიტუაციის მსუსხავი ამბავია სულისშემძვრელი საბოლოო სტრიქონებით: „მაგრამ მორჩა, ყველაფერი კარგად იყო, ბრძოლა კეთილად დასრულდა. მან გაიმარჯვა საკუთარ თავზე. მას დიდი ძმა უყვარდა“.²⁵

ეს არის ბნელი მხარე. მაგრამ დავუბრუნდეთ სექსუალური შევიწროების საქმეს. სექსუალური შევიწროების გაფიქრებას კი ბევრი მამაკაცის აღშფოთებას იწვევს. ისინი მხარს უჭერენ მის საწინააღმდეგო ნორმებს და ამ ნორმებით თავს შებოჭილად არ გრძნობენ.

²⁴ Bursztyn, L., et al (2017), *supra* სქოლიო 22, გვ. 14.

²⁵ Orwell, G. (1949), *Nineteen Eighty-Four*, New York: Signet, გვ.289.

მათვის, სექსუალური შევიწროების წინააღმდეგ მოქმედი ნორმები და სამართლებრივი წესები პრობლემას არ წარმოადგენს ისევე, როგორც ქურდობის ან ძალადობის წინააღმდეგ ნორმები. ასეთი კაცებისთვის ჩვენ არ ვხედავთ პრეფერენციების ფალსიფიკაციის სიტუაციას. ზოგიერთი მათგანისთვის ადაპტირებად პრეფერენციებზე საუბარი სიცხადის მომტანი იქნება. თუმცა უმჯობესია, ვთქვათ, რომ ადამიანები ნორმებს ემორჩილებიან იმგვარად, რომ ნორმის დარღვევა მხოლოდ ღირებულებითი კი არ იქნება, წარმოდგენილიცაა.

მსგავსი შეიძლება ითქვას ბევრ ქმედებაზე, რომელიც სოციალურ ნორმებს ექვემდებარება. ადამიანთა უმრავლესობა არ აღწევს დუელის წინააღმდეგ სოციალური ნორმების არარსებობის გამო. ბევრი ადამიანისთვის, ღვედის შეკვრა და ნარჩენების დახარისხება, ღირებულებებთან დაკავშირებული არა არის, ეს რუტინის ნაწილია მათთვის, ვინც ღვედს იკრავს ან ნარჩენებს ახარისხებს, შესაბამისი ქმედებები სარგებლადაც კი მიიჩნევა. როდესაც სოციალური ნორმა ზედმიწევნითობაა,²⁶ ისინი, ვინც ზედმიწევნით იცავენ მათ, ბორკილდადებულად არ აღიქვამენ თავს; მათ სურთ, იყვნენ ზედმიწევნითები. როდესაც ასეა, სიტუაცია სტაბილური იქნება. მაგრამ მათთვისაც, ვინც შინაგანად იგებს და მათთვისაც, ვინც გარეგნულად იცავს ნორმებს, ხშირად რთული იქნება, გაარჩიონ სიტუაციები, როდესაც ნორმები გათავისებულია და სიტუაციები, როდესაც ეს უბრალოდ ასე ჩანს. ეს ერთი მიზეზია, რის გამოც შოკისმომგვრელი სიურპრიზები გარდაუვალია.²⁷

მადლიერება

წარმოდგენილი ესე ეყრდნობა და თანმდევია სოციალურ კვლევაში გამოქვეყნებული ნაშრომისა, კას რ. სანსტინი, *აშვებული*.²⁸ მე მადლიერი ვარ სოციალური კვლევის რედაქტორების, რომ მომცეს ამ ესეის მომზადების უფლება.

²⁶ Ullmann-Margalit, E. (2017), *Normal Rationality*, Oxford: Oxford University Press.

²⁷ გავისხენოთ, რომ ბუნდოვანების კიდევ ერთი მიზეზი, რომელიც მოიცავს იმ აგენტებს შორის ურთიერთდამოკიდებულებას, რომლებსაც შეუძლიათ ისეთი ცვლილების გამოწვევა, რაც წინასწარ უცნობია. Lohmann, S. (2000), 'I Know You Know He or She Knows We Know You Know They Know: Common Knowledge and the Unpredictability of Informational Cascades', In D. Richards (ed), *Political Complexity: Nonlinear Models of Politics*, Ann Arbor: University of Michigan Press.

²⁸ Cass R. Sunstein (2018), *Unleashed*, Social Research: An International Quarterly Johns Hopkins University Press Volume 85, Number 1, Spring 2018. გვ.გვ. 73-92.